

Summary

Krivoruchko I. The improvement of criminal law combating terrorism including global experience.

The article investigates the problematic issues of the improvement of criminal legal counteractions against terrorism.

Based on the analysis of legislation of foreign countries and scientific works of V. Kubalskyi, Z. Zagynya, O. Smushak, S. Mokhonchuk, the author proposed a number of amendments to the Law of Ukraine "On combating terrorism" and the Criminal Code of Ukraine in order to create effective criminal law combating terrorism.

Key words: terrorism, terrorist activity, fight against terrorism.

УДК 343.8

М. Ю. ЧЕЧИН

Микита Юрійович Чечин, аспірант Науково-дослідного інституту вивчення проблем злочинності імені академіка В. В. Статиса НАПрН України

ЗАВДАННЯ НЕФОРМАЛЬНОЇ ОСВІТИ ЗАСУДЖЕНИХ ДО ПОЗБАВЛЕННЯ ВОЛІ

Освіта дорослих засуджених є одним із важливих чинників профілактики рецидивної злочинності. Вона повинна включати в себе весь комплекс поступальних процесів формального чи іншого навчання, за допомогою яких такі особи мали б можливість розвивати свої здібності, збагачувати свої знання та вдосконалювати технічні й професійні кваліфікації або ж застосовувати їх у новому напрямі для задоволення своїх потреб. Навчання дорослих засуджених має охоплювати як формальну, так і безперервну освіту, неформальне навчання і весь спектр неофіційного й побаченого навчання, що існують у суспільстві. За встановленими стандартами формальна освіта не спроможна забезпечити формування у людини всіх необхідних компетенцій для соціально-активного життя в суспільстві, тому вона має поєднуватись з неформальною та інформальною освітою. Не є винятком із цього правила й особи, які тримаються в місцях позбавлення волі, оскільки кінцевою метою кримінального покарання є, врешті-решт, створення умов для повернення людини в суспільство та подальше законослухняне життя.

Питання неформальної освіти розглядалось в наукових джерелах недостатньо глибоко. Окремі питання були предметом досліджень таких вчених, як А. П. Геля, Т. А. Денисова, О. Г. Колб, О. В. Лисодед, М. С. Пузирьов, А. Х. Степанюк, С. В. Сюр, О. В. Таволжанський, В. М. Трубников, С. В. Хуторна, Н. К. Щепкиной, І. С. Яковець та ін. Однак більшість із публікацій вказаних авторів мало прикладний характер.

Мета статті – висвітлити окремі аспекти здійснення неформальної освіти в установах виконання покарань та запропонувати можливі шляхи вирішення існуючих проблем.

Неформальна освіта – це освіта, що необов'язково має організований і систематичний характер, може здобуватися поза межами навчальних закладів (індивідуальні заняття під керівництвом тренерів, репетиторів, тренінги, короткотермінові курси, спрямовані на досягнення практичних короткострокових цілей)¹. Неформальна освіта не має вікових, професійних чи інтелектуальних обмежень щодо учасників, часто не обмежується часовими рамками. Заклади чи організації, що займаються неформальною освітою, як правило, не присвоюють кваліфікацій і не здійснюють формального оцінювання навчальних досягнень учасників. У цьому секторі найчастіше застосовують інноваційні підходи, апробують новаторські методики й технології навчання. На даний час в Україні існування неформальної освіти охоплює такі галузі: позашкільна освіта; післядипломна освіта та освіта дорослих; громадянська освіта (різнопланова діяльність громадських організацій); шкільне і студентське самоврядування (через можливість набуття управлінських, організаторських, комунікативних та ін. умінь); освітні ініціативи, спрямовані на розвиток додаткових умінь і навичок (комп'ютерні та мовні курси, гуртки за інтересами тощо). Останнім часом розпочали роботу кілька університетів третього віку, що надають освітні послуги старшим особам².

Неформальну освіту розуміють, по-перше, як будь-яку навчальну діяльність у робочий чи позаробочий час у колі фахівців, друзів, родини, що не є структурованою, організованою чи спланованою; по-друге, як навчальний процес, що відповідає структурі цієї діяльності, набуває організованої форми, не належить до державних програм обов'язкової освіти і визначається цілеспрямованістю. Зазначена форма освіти не завжди передбачає видачу сертифікатів, посвідчень, що засвідчують рівень одержаної кваліфікації після її завершення³.

Чинне кримінально-виконавче законодавство не передбачає норм, які б прямо стосувались неформальної освіти засуджених, хоча комплексний підхід, який включає у себе поєднання процесів формального та неформального навчання, є інструментом, за допомогою якого люди, поєднуючи навчальну діяльність з практичною участю у виробничій, соціальній, сімейно-побутовій сферах суспільного життя, розвивають свої здібності, збагачують свої знання, вміння, навички, особистісні якості, удосконалюють або набувають нові професійні кваліфікації або ж застосовують їх у новому напрямі для задоволення власних потреб чи потреб

громади⁴. Неформальна освіта є не альтернативою, а доповненням та продовженням діючих освітніх «формальних» національних систем освіти. Зазвичай її розглядають як ланку єдиного ланцюга неперервної освіти та розвитку людини впродовж життя, складну соціально-педагогічну поліфункціональну систему, спрямовану на задоволення фундаментальних потреб людини в освіті, культурі, саморозвитку, самореалізації власних сутнісних сил⁵. А відсутність нормативного визначення, хоча б і у загальних рисах, такого навчання фактично нівелює неформальну освітню в процесі виконання кримінальних покарань, з огляду на що в літературі висловлювались думки, що в діюче законодавство необхідно ввести норму, якою слід зобов'язати адміністрацію установ виконання покарань надавати засудженим можливість отримання неформальних освітніх послуг⁶.

Тобто, така головна ознака неформальної освіти, як її неорганізованість, не виключає створення концепцій та планів цієї діяльності. Тому, як справедливо підкреслює Й. Корбін, актуальним завданням є розробка комплексу національних заходів і спеціальних освітніх програм з неформальної освіти, які сприяють реалізації права людини на освіту тих, хто потребує особливих умов отримання освіти і соціального захисту (зокрема, засуджені)⁷. Досягнення цих цілей має здійснюватись на базі аналізу матеріалів європейських міжнародних конференцій з освіти дорослих (ЮНЕСКО), доповідей з питань освіти на міжнародних форумах, офіційної документації освітніх інституцій Європейського Союзу та Ради Європи, монографічних досліджень експертів з теорії і практики освіти, що дає змогу інтерпретувати та проводити моніторинги стану розвитку неформальної освіти і робити відповідні узагальнення й випереджальні прогнози та висновки стосовно рівномірного поширення глобальної ідеї розвитку неформальної освіти у європейських країнах. Для цього необхідно запровадити такі заходи: провести оцінку прогресу неформальної освіти на національному рівні, виявити актуальні проблеми й розробити рекомендації стосовно її вдосконалення⁸.

Сьогодні процес неформальної освіти не може ефективно функціонувати і розвиватись без сучасного інформаційного забезпечення, створення та використання баз даних, забезпечення сучасною технікою інформаційних потоків, використання комп'ютерних технологій, включаючи Інтернет, що надає можливість навчатися дистанційно. В Україні активно реформується сфера неформальної освіти, що історично зумовлено в сучасних умовах необхідністю демократизації національної системи освіти, важливістю її модернізації відповідно до світових та європейських стандартів, перепідготовкою й підвищенням кваліфікації кадрів^{9,10}. Вирішення цієї проблеми залежить зокрема від: створення правової бази, що регулює розвиток неформальної освіти; організаційно-управлінського, інформаційного та фінансового забезпечення неформальної освіти; розробки й реалізації загальних принципів злагоженої політики у сфері діяльності громадських організацій; співробітництва з міжнародними і європейськими організаціями з розвитку освіти та впровадження організаційно-управлінських механізмів міждержавної співпраці та науково-дослідницької роботи¹¹.

У місцях позбавлення волі неформальна освіта зводиться до первинних кроків у напрямі налагодження співпраці з обмеженим колом організацій, що займаються такою освітою. За даними ДПТС України, «з метою розширення доступу засуджених до освіти, а також залучення уваги громадськості до питань реалізації права засуджених на освіту та гуманізацію виправної системи, 25 лютого 2015 р. було укладено Меморандум про взаєморозуміння та співпрацю між Міністерством освіти і науки України, Державною пенітенціарною службою України та Представництвом німецької неурядової організації «Німецьке об'єднання народних університетів» DVV International в Україні. У рамках співпраці з вказаною організацією представником апарату ДПТС України здійснено відрядження до міста Гомель з метою ознайомлення із практичним досвідом Республіки Білорусь та інших країн-партнерів щодо реалізації проекту «Освіта дорослих для ресоціалізації і професіоналізації у виправних установах». На цій конференції було презентовано українську модель надання освітніх послуг засудженим, яка отримала схвальні оцінки представників пенітенціарних систем інших країн. Протягом травня-червня 2015 р. проведено певну роботу з Міністерством освіти і науки України та Державним підприємством «Інфоресурс» щодо внесення випускників професійно-технічних навчальних закладів, які функціонують при установах ДПТС України, до Єдиної державної електронної бази з питань освіти»¹². Наведеним діяльністю із формування єдиної концепції неформальної освіти в місцях позбавлення волі фактично вичерпується.

Науковці вказують, що неформальна освіта може здійснюватись за допомогою лекторіїв, курсів, тренінгів, консультацій фахівців з використанням можливостей радіо, телебачення, преси, Інтернет-ресурсів та ін. Багато некомерційних громадських та релігійних організацій надають засудженим різні просвітницькі програми, спрямовані на підвищення їх правової грамотності, уміння застосувати отримані знання після звільнення. Така освіта має більшою мірою соціальний характер і спрямована на зміну особистісних якостей засуджених, їхніх життєвих стереотипів, розвиток здатності до прийняття самостійних рішень, а також мотивації до продовження освіти¹³. Але ДПТС України не виокремлює неформальну освіту в місцях позбавлення волі, включаючи навчальну діяльність до соціально-виховної роботи.

Так, офіційні повідомлення про діяльність громадських організацій у напрямі неформальної освіти засуджених обмежуються висвітленням загального числа проведених заходів та їх спрямуванням: «сьогодні з установами ДКВС України у питанні ресоціалізації засуджених співпрацюють 202 об'єднання громадян, 23 із яких – міжнародні неурядові благодійні організації, 35 організацій всеукраїнського та 140 – регіонального рівня. Безпосередньо відвідують установи та проводять заходи із засудженими 1093 представників цих організацій. У 2015 році представниками громадських організацій було здійснено 3030 відвідувань установ, проведено 3940 заходів. Спрямування цих заходів охоплює широке коло напрямків соціально-виховної робо-

ти, а саме: надання засудженим правової та благодійної допомоги; проведення бесід, лекцій, культурно-масових та спортивно-оздоровчих заходів; сприяння адміністрації установ у вдосконаленні житлово-побутових умов для засуджених, їх матеріально-побутового та медико-санітарного забезпечення; лікування та профілактика тяжких соціально-небезпечних захворювань; підготовка засуджених до звільнення та їх поступової адаптації до суспільства тощо. Загалом у 2015 р. громадськими організаціями в установах виконання покарань реалізовано 69 проектів інформаційного, аналітично-дослідницького, соціального та благодійного спрямування¹⁴.

Цікаво, що кількість громадських інституцій, з яким співпрацює ДПТС України, залишається незмінним протягом тривалого часу: у 2012 р. таких об'єднань громадян було 203, в тому числі 23 – міжнародні неурядові благодійні організації, 39 організацій всеукраїнського та 141 – регіонального рівнів. Безпосередньо відвідували установи виконання покарань та працювали з засудженими понад 600 представників громадських організацій (у 2010 р. – понад 800 осіб). Незважаючи на зменшення кількості представників громадськості, що залучалися до роботи із засудженими, активність цієї діяльності, навпаки, збільшилася, адже протягом 2010 р. ними було здійснено близько 4 тис. відвідувань установ, проведено понад 6 тис. заходів, участь у яких взяли понад 70,5 тис. засуджених, за перше півріччя 2011 р., відповідно – 5 тис. відвідувань, 3,2 тис. заходів. Число засуджених, які взяли в них участь, залишилось незмінним¹⁵. Проте жоден із проведених аналізів цієї діяльності не вказує на наявність якихось змін та позитивний вплив на конкретних засуджених, тому не можна констатувати існування більш-менш сталої системи неформальної освіти в місцях позбавлення волі.

Найпоширенішим напрямом неформальної освіти серед засуджених є профілактика ВІЛ/СНІДу та інших захворювань, що передаються статевим шляхом, туберкульозу. Це викликано значними обсягами донорських коштів, що направляються на забезпечення функціонування благодійних та громадських організацій, які працюють у цій сфері. Інші напрями неформальної освіти впроваджуються безсистемно, хоча й за схожою тематикою. Приміром, із засудженими однієї області проводяться заняття щодо профілактики суїциду та подолання конфліктів (лекційні заняття на теми: «Позитивні та негативні емоції в спілкуванні», «Шляхи подолання тривожних станів», «Моральний ідеал людини» та тренінгові заняття на тему: «Конфлікти та шляхи виходу з конфліктних ситуацій», «Агресія та шляхи її подолання»)¹⁶; в іншій – лекційні заняття з профілактики наркоманії, присвячені Дню боротьби з наркоманією¹⁷, семінар-тренінг з навчання правил пожежної безпеки¹⁸, тренінгове заняття з елементами Форум-театру «Стратегії пошуку роботи»¹⁹ чи психологічний тренінг «Подолання самотності»²⁰ тощо. Суїцид, профілактика ВІЛ/СНІДу, конфлікти, ресоціалізація – цими темами у більшості випадків робота із засудженими й вичерпується. При цьому громадські організації, як правило, не вивчають ані потреби засуджених відповідного регіону, ані реальну спроможність впроваджуваних заходів впливати на формування компетенцій, необхідних для життя в суспільстві.

Як висновок, варто зазначити, що саме через відсутність посадових осіб, відповідальних за організацію неформальної освіти в процесі виконання покарання у виді позбавлення волі, а також пасивної позиції адміністрації виправних колоній та низького рівня взаємодії з громадськими інституціями така освіта перебуває у занепаді. Адміністрація має виступати в цій ситуації замовником тематики та видів навчання, яке необхідне засудженим, та формувати такий запит відповідно до встановлених потреб. Для цього слід змінити чинне законодавство, поклавши такий обов'язок на посадових осіб органів і установ виконання покарань.

¹ Пічугіна І. С. Особливості використання вебінарів для розвитку духовно-моральних цінностей у неформальній освіті дорослих / І. С. Пічугіна // Інформаційні технології і засоби навчання. – 2014. – Т. 43. – Вип. 5. – С. 94–103. – С. 96.

² Гусейнова Е. І. Неформальна освіта як важливий елемент безперервної освіти / Е. І. Гусейнова, Ю. М. Лук'янова // Педагогические науки: Стратегические направления реформирования системы образования ; Сумський національний аграрний університет. – 2012 : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.rusnauka.com/11_NPE_2012/-Pedagogica/4_106261.doc.htm

³ Білоус І. Чи потрібна Україні неформальна освіта? / І. Білоус // Студентський інтернет-журнал «Освіта та ...» : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://osvitata.com/osvita-ta-suspilstvo/chi-potribna-ukra-ni-neformalna-osvita.html>

⁴ Чернилевский Д. В. Дидактические технологии в высшей школе : учеб. пособ. / Д. В. Чернилевский. – М. : ЮНИТИ, 2002. – 437 с. – С. 189.

⁵ Фольварочний І. В. Просвітницька діяльність громадських організацій у сфері освіти дорослих (європейський досвід) : моногр. / І. В. Фольварочний; за наук. ред. Г. Г. Філіпчука. – Тернопіль : Джура, 2014. – 396 с. – С. 338.

⁶ Ивашин Д. И. Правовое положение осужденных к лишению свободы в Российской Федерации : дисс. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 / Д. И. Ивашин ; ДЮИ МВД РФ. – Хабаровск, 2003. – 194 с. – С. 114.

⁷ Corbin J. A Study of Factors Influencing the Growth of Nonprofits in Social Services / J. Corbin // Nonprofit and Voluntary Sector Quarterly. – Vol. 28. – № 3. – 199 p. – P. 8–9.

⁸ Biesta G. Good Education in an Age of Measurement: Ethics, Politics, Democracy: Stirling: Paradigm. – 2010. – 160 p. – P. 13–15.

⁹ Грицай І. О. Актуальні питання правового регулювання діяльності громадських об'єднань в Україні: проблеми та шляхи вдосконалення / І. О. Грицай // Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ. – 2015. – № 1. – С. 221–229.

¹⁰ Зязюн І. Педагогічне наукове дослідження у контексті цілісного підходу / І. Зязюн // Порівняльна професійна педагогіка. – 2011. – № 1. – С. 19–30.

¹¹ Фольварочний І. В. Вказана праця. – С. 331.

¹² В апараті ДПтС України підсумували стан організації навчання для засуджених у підпорядкованих установах : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.kvs.gov.ua/peniten/control/main/uk/publish/article/783678;jsessionid=B795EE323A1C963746E79C0C583C98F7>

¹³ Щепкина Н. К. Модернизация системы непрерывного образования в местах лишения свободы / Н. К. Щепкина // Вестник Амурского государственного университета. – 2014. – Вып. 66. – С. 42–47. – С. 46. – (Серия «Гуманитарные науки»).

¹⁴ Стан взаємодії ДПтС України з громадськими об'єднаннями щодо їх участі у виправленні та ресоціалізації засуджених під час виконання кримінальних покарань : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.kvs.gov.ua/peniten/control/zap/uk/img/main/uk/publish/article/811233>

¹⁵ Висновок за результатами проведення громадської експертизи діяльності Державної пенітенціарної служби України : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.google.com.ua/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=2&cad=rja&ved=0CDQQFjAB&url=http%3A%2F%2Fumdp1.info%2Ffiles%2Fdocs%2F1323976862.doc&ei=hSK8UcOfHcSwPNatgLAe&usg=AFQjCNEAjhlyjfl5uhP-VYUAojx0wkWMA&sig2=lAREQBCaik7ZkAu8NQS2fg&bvm=bv.47883778,d.Yms>

¹⁶ Тиждень профілактики суїциду проведено в установах виконання покарань управління ДПтС України в Чернігівській області : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.kvs.gov.ua/peniten/control/main/uk/publish/article/839943>

¹⁷ Для засуджених Біленьківської ВК управління ДПтС України в Запорізькій області (№ 99) проведено захід, присвячений міжнародному дню боротьби з наркоманією : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.kvs.gov.ua/peniten/control/main/uk/publish/article/839042>

¹⁸ Семинар-тренінг по навчанню правил пожежної безпеки засуджених Ковельської виховної колонії управління ДПтС України у Волинській області : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.kvs.gov.ua/peniten/control/main/uk/publish/article/840472>

¹⁹ У Форум-театрі вихованці Кременчуцької виховної колонії управління ДПтС України в Полтавській області навчалися стратегіям пошуку роботи : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.kvs.gov.ua/peniten/control/main/uk/publish/article/826738>

²⁰ Долати самотність вчили засуджених жінок Орджонікідзевського виправного центру управління ДПтС України у Дніпропетровській області (№ 79) : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.kvs.gov.ua/peniten/control/main/uk/publish/article/819960>

Резюме

Чечин М. Ю. Завдання неформальної освіти засуджених до позбавлення волі.

У статті аналізуються та узагальнюються існуючі проблеми у сфері отримання неформальної освіти засудженими до позбавлення волі. Наголошується на необхідності зміни підходів до організації цього виду освіти. Вказується, що адміністрація установ виконання покарання має займати активну позицію щодо формування актуальної для засуджених тематики занять. Зазначається, що саме через відсутність посадових осіб, відповідальних за організацію неформальної освіти в процесі виконання покарання у виді позбавлення волі, а також пасивної позиції адміністрації виправних та виховних колоній і низького рівня взаємодії з громадськими інституціями така освіта перебуває у занепаді.

Ключові слова: позбавлення волі, освіта засуджених, виправлення, ресоціалізація, неформальна освіта.

Резюме

Чечин М. Ю. Задачи неформального образования осужденных к лишению свободы.

В статье анализируются и обобщаются существующие проблемы в сфере получения неформального образования осужденными к лишению свободы. Подчеркивается необходимость изменения подходов к организации этого вида образования. Указывается, что администрация учреждений исполнения наказания должна занимать активную позицию по формированию актуальной для осужденных тематики занятий. Отмечается, что именно из-за отсутствия должностных лиц, ответственных за организацию неформального образования в процессе исполнения наказания в виде лишения свободы, а также пассивной позиции администрации исправительных и воспитательных колоний и низкого уровня взаимодействия с общественными институтами такое образование находится в упадке.

Ключевые слова: лишение свободы, образование осужденных, исправления, ресоциализация, неформальное образование.

Summary

Chechyn M. The task of informal education sentenced to prison.

The article analyzes and summarizes existing problems in receiving formal education sentenced to prison. Emphasized on the necessity of separating the process of obtaining educational services to inmates of administration. It is claimed that proper entity to provide education institutions must be representatives of the Ministry of Education and civil society.

Key words: prison, sentenced education, correction, resocialization, informal education.